

POLITICA RELIGIOASĂ A ÎMPĂRATULUI HERACLIE (610-641) FAȚĂ DE IUDEI: PREMISE, RECEPTARE ȘI CONSECINȚE

de Conf. Univ. Dr. **Remus Mihai FERARU**

Abstract: Our study sets out to discuss the religious policy of Emperor Heraclius (610-641) in regards to Hebrews. Before the relic of the Holy Cross was reinstalled in Jerusalem (31 March 630), Emperor Heraclius's relations with the Hebrews do not seem to be tense. Starting with 630, Heraclius retaliates against the Hebrews as a punishment for their collaboration with the Persians, as well as for their involvement in the massacre of Christians when Jerusalem was conquered by the Persians (614). The Emperor issued an edict for the forced conversion of Hebrews to Christianity. The scope of this edict covered the entire Byzantine Empire, but it was only enforced in Cartagena (May 31, 632). Saint Maximus the Confessor condemns Heraclius's decision to forcibly convert Cartagena Hebrews to Christianity. Heraclius's decree was contested among the Hebrews. Their forced christening caused their migration to Persia. Also, Heraclius's anti-Hebrew policy determined them to facilitate the Arab expansion in Byzantine territories.

Keywords: religious policy, Emperor Heraclius, Jews, conversion, baptism

Ultimii doi ani ai domniei împăratului Phocas (602-610) sunt marcați de recrudescența conflictelor dintre creștini și evrei; aceste conflicte sporesc în intensitate pe fondul expansiunii persane asupra Bizanțului. Împăratul Phocas dezlănțuie o serie de persecuții sângeroase împotriva monofiziților și evreilor din Siria, Palestina și Egipt; aceste prigoane urmau să fie direct responsabile de prăbușirea stăpânirii bizantine, în provinciile răsăritene ale Imperiului, sub loviturile perșilor. Invazia persană în Orientul bizantin a exacerbât ura seculară dintre creștiniși evrei; aceștia din urmă fuseseră acuzați că le-ar fi acordat ajutor perșilor, pe care îi considerau drept eliberatorii lor de sub jugul bizantinilor.

În 610, evreii din Antiohia s-au răzvrătit împotriva creștinilor; ei l-au ucis pe patriarhul calcedonian Anastasie al II-lea (598-610)¹ și pe câțiva notabili ai orașului. Revolta iudaică a fost reprimată cu cruzime de către

---

¹ Remus Rus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, (București: Ed. Lidia, 2003), p. 44 (s.v. *Anastasie II de Antiohia*).

Bonusus, comitele Orientului; mulți iudei au fost uciși, iar cei care scăpaseră de la moarte au fost mutilați sau expulzați din Antiohia². Revolta iudeilor s-a împletit cu o serie de conflicte civile, izbucnite atât în Antiohia cât și în întregul Orient, ai căror protagoniști fuseseră membrii demelor locale (Verzii și Albaștrii)³. Fără îndoială că evreii fuseseră implicați în aceste conflicte fie ca actori, fie ca victime. Starea de anarhie care domnea în Imperiu vestea un iminent război civil⁴.

Situația critică în care se găsea statul bizantin a coincis cu urcarea pe tron a împăratului Heraclie (610-641). El s-a dovedit a fi cel mai eminent dintre suveranii bizantini care vor ocupa tronul Bizanțului după moartea lui Iustinian I. Noul împărat a preluat o „grea moștenire” de la predecesorul său, Phocas. Pentru a scoate Imperiul din criză, Heraclie a inițiat un amplu program de reforme care a fost desăvârșit de către succesorii săi⁵. Biserica a jucat un rol important în politica reformatoare promovată de către Heraclie, constituind unul dintre pilonii pe care s-a sprijinit puterea imperială. Încă de la începutul domniei sale, împăratul Heraclie s-a confruntat pe plan religios cu conflictele, adesea sângeroase, care îi opuneau pe creștinii și evreii din provinciile răsăritene ale Bizanțului. Evreii s-au răzvrătit profitând de conflictele izbucnite în multe orașe din Orient, între demele Verzilor și Albaștrilor. Studiul nostru își propune să prezinte, pe baza analizei izvoarelor literare, măsurile propuse și adoptate de către împăratul Heraclie pentru aplanarea disputelor dintre creștini și evrei, precum și modul în care acestea au fost percepute atât de către Biserică cât și de comunitățile iudaice.

² Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, traducere din limba greacă, studiu introductiv și note de Mihai Țipău, (București: Ed. Basilica a Patriarhiei Române, 2012), 7.21.1.1.1.9., p. 295, (în continuare citată *Cronografia*); Michel le Syrien, *Chronique*, vol. II, éditée pour la première fois et traduite en français par J.-B. Chabot, (Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1901), X, 25, p. 379, (în continuare citată *Chronique*); vezi și Jean, évêque de Nikiou, “Chronique,” în *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, XXIV, 1re partie, texte éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg, (Paris: Imprimerie Nationale, 1883), CV, p. 420 (în continuare citată *Chronique*); “Chronicon Paschale”, vol. I, ed. Ludovicus Dindorfius, în *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 11-12, (Bonn: 1832), p. 699.

³ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, 7.21.1.1.1.9., p. 296; Michel le Syrien, *Chronique*, vol. II, X, 25, pp. 378-379; Jean, évêque de Nikiou, *Chronique*, CIV-CV, pp. 419-420; vezi și *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des slaves dans les Balkans*, vol. I, ed. Paul Lemerle, (Paris: Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1979-1981), I, 10, cap. 81-82, p. 112.

⁴ Pentru precizarea circumstanțelor politico-religioase în care s-au declanșat răzmerița iudeilor din Antiohia și conflictele civile din Orientul bizantin (Siria, Palestina, Egipt, Mesopotamia) vezi Gilbert Dagron, “Introduction historique. Entre histoire et apocalypse,” în *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ed. Gilbert Dagron, Vincent Déroche, (Paris: Association de amis du Centre d’histoire et civilisation de Byzance, 2010), pp. 19-22.

⁵ Georgije Ostrogorski, *Histoire de l’État byzantin*, (Paris: Payot, 1996), 121-124; Jean Meyendorff, *Unité de l’Empire et divisions des Chrétiens. L’Église de 450 à 680*, traduction de l’anglais par Françoise Lhoest revue par l’auteur, (Paris: Les Éditions du Cerf, 1993), p. 353.

1. Relațiile între creștini și evrei între 614 și 630

În Orient, Imperiul Persan a rămas cea mai iminentă primejdie pentru Bizanț. Între 611 și 613, trupele persane au cucerit principalele orașe siriene: Antiohia, Emessa și Damasc. După ce au pus stăpânire pe Siria, perșii au pătruns în Palestina care a fost ocupată în scurt timp cu concursul comunităților iudaice.

Iudeii au perceput invazia persană „ca preludiul sosirii lui Mesia, cât și ca un prilej de revanșă în fața «Romanilor»”⁶. Pe măsură ce cucerirea persană avansează, iudeii sunt suspectați de colaborare cu dușmanul și se află în centrul tulburărilor care se propagă în toate cetățile; ei profită de invazia perșilor pentru a-și regla conturile cu populația creștină. Astfel, iudeii din Ptolemaïs (azi Acra, Israel) incendiază bisericile creștine și îi masacrează pe creștinii din cetate; totodată, ei le propun prizonierilor creștini salvarea vieții în schimbul convertirii lor la iudaism⁷.

Nicăieri complicitatea iudeilor cu cuceritorii perși nu a fost mai evidentă și mai simbolică decât la Ierusalim, în anul 614, cu ocazia asedierii „Cetății Sfinte” de către perși. Patriarhul Zaharia al Ierusalimului a condus rezistența împotriva asediatorilor. Potrivit informațiilor furnizate de izvoarele literare, iudeii susțin propunerea lui Zaharia de predare imediată și fără luptă a Ierusalimului în mâinile perșilor. După cucerirea „Orașului Sfânt”, iudeii devin principalii aliați ai perșilor care le îngăduie să jefuiască și să distrugă numeroase biserici creștine, să-i masacreze pe creștini și să-i oblige să se convertească la iudaism⁸. Un mare număr de locuitori ai Ierusalimului, printre care se află și patriarhul însuși, sunt luați prizonieri. Relicva Sfintei Cruci cade în mâinile cuceritorilor și va fi dusă la Ctesiphon ca pradă de război: „Iar pe Zaharia, patriarhul Ierusalimului, precum și crucea cea dătătoare de viață⁹ și mulți prizonieri, [n.n. perșii] i-au luat și i-au dus în Persia.”¹⁰ Iudeii profită din plin de această conjunctură favorabilă. Ei practică un prozelitism agresiv printre creștinii care nu mai beneficiază de

⁶ Gilbert Dagron, Pierre Riché, André Vauchez (coord.), *Histoire du Christianisme des origines à nos jours*, vol. IV: *Évêques, moines et empereurs (610-1054)*, (Paris: Desclée, 1993), p. 13 (în continuare citată *Évêques, moines et empereurs*).

⁷ “Doctrina Jacobi nuper baptizati”, édition et traduction par Vincent Déroche, în *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ed. Gilbert Dagron, Vincent Déroche, (Paris: Association des amis du Centre d’histoire et civilisation de Byzance, 2010), IV, 5, pp. 180-181, 241.

⁸ Dagron, Riché, Vauchez (coord.), *Évêques, moines et empereurs*, pp. 17-18; Sfântul Teofan Mărturisitorul, (*Cronografia*, 5.26.6.6.6., p. 299), ne relatează că iudeii au răscumpărat 90.000 de prizonieri creștini cu scopul de a-i ucide. Considerăm că informația furnizată de către Teofan trebuie preluată cu rețineră, ținând seama de polemica antiiudaică care impregnează sursele creștine care relatează evenimentele petrecute în prima jumătate a secolului al VII-lea.

⁹ Este vorba despre relicva Sfintei Cruci pe care a fost răstignit Iisus Hristos.

¹⁰ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, 5.26.6.6.6., p. 299; Michel le Syrien, *Chronique*, vol. II, XI, 1, p. 400.

protecția autorităților statului¹¹. Totodată, se pare că iudeii au încercat să profite de cucerirea persană pentru a-și reface unitatea lor politică. Potrivit lui Eutihie din Alexandria, evreii din orașul Tyr ar fi pus la cale cucerirea Ierusalimului și alungarea creștinilor din “Cetatea Sfântă.” Însă planul lor a fost dejucat de autoritățile locale¹².

La scurt timp după cucerirea Ierusalimului (614) relațiile dintre perși și iudei s-au deteriorat brusc; iudeii au fost expulzați din “Orașul Sfânt”. În schimb, s-a instaurat o strânsă colaborare între perși și creștini. Acest fapt s-a datorat fie exceselor comise de evrei după cucerirea Ierusalimului de perși, fie, cel mai probabil, intenției perșilor de a obține sprijinul creștinilor pentru a-și impune autoritatea asupra Palestinei. În acest sens, scrisoarea patriarhului Modestus – înlocuitorul lui Zaharia pe scaunul patriarhal al Ierusalimului – adresată catholicos-ului armean Komitas (617-625) evocă „mila lui Dumnezeu care i-a schimbat pe dușmanii de ieri în aliați (adică pe perși) și a îngăduit ca evreii ... care au ars Ierusalimul să fie alungați” din „Cetatea Sfântă”¹³.

2. Împăratul Heraclie și iudeii

În toamna anului 622, împăratul Heraclie declanșează ofensiva militară împotriva perșilor. Pe măsură ce recucerește teritoriile și orașele care fuseseră ocupate de perși, Heraclie pune în aplicare o politică menită să refacă unitatea politică a Imperiului și să elimine sciziunile religioase de care profitaseră sasanizii. Politica împăratului îi vizează în special pe monofiziți și pe iudei.

Izvoarele literare nu ne furnizează informații concrete cu privire la politica religioasă a lui Heraclie față de iudei între 614 și 630. În orice caz, înainte de reinstalarea relicvei Sfintei Cruci la Ierusalim (31 martie 630), relațiile împăratului cu iudeii nu par să fi fost tensionate. Istoricul Agapius de Maboûg relatează că Heraclie i-a poruncit fratelui său Teodor, care recucerise Edessa (628), să nu-i masacreze pe evrei, deși acești apactizaseră cu perșii împotriva creștinilor¹⁴.

În 630, în timp ce se îndrepta spre Ierusalim, ducând cu sine lemnul Sfintei Cruci, Heraclie a poposit la Tiberias; aici împăratul a fost întâmpinat de

¹¹ Gilbert Dagron, “Judaisers,” in *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ed. Gilbert Dagron, Vincent Déroche, (Paris: Association des amis du Centre d’histoire et civilisation de Byzance, 2010), pp. 372-373, 375.

¹² Eutychius, *Annales*, în „Patrologia Graeca; Patrologia e cursus completus, series graeca” 111, ed. Jacques-Paul Migne, (Paris: 1863), col. 1084-1085 (în continuare abreviată PG); vezi și Dagron, “Introduction historique”, pp. 24-25.

¹³ Pseudo-Sébéos, *Histoire d’Héraclius*, 24-25, trad. Macler, p. 69-73, *apud* Dagron, *Introduction historique*, p. 26, nota 43.

¹⁴ Dagron, “Introduction historique”, p. 28; vezi și, Michel le Syrien, *Chronique*, vol. II, XI, 3, p. 410.

către un notabil iudeu, pe nume Beniamin; creștinii i s-au plâns lui Heraclie că Beniamin îi prigonise. Pentru a nu încălca regulile ospitalității, Heraclie nu l-a pedepsit pe Beniamin; mai mult, el l-a convins pe acesta să primească botezul creștin. Beniamin a fost botezat în casa unui creștin, Eustatie din Neapolis, care, la rândul său, îi oferise ospitalitate împăratului: „Îna est an, la venirea primăverii, împăratul a plecat din orașul împărătesc și a mers la Ierusalim, ducând cinstita și de viață datătoarea Cruce, pentru a aduce mulțumire lui Dumnezeu. Ajungând în Tiberias, creștinii l-au acuzat pe un om pe nume Veniamin că îi oprimă. Acesta era foarte avut și l-a întâmpinat pe împărat și pe armata sa. Iar împăratul l-a muștrat pe acesta, spunând: «Din ce cauză îi oprimi pe creștini?» Iar el a spus: «Pentru că sunt dușmani ai credinței mele». Căci el era iudeu. Atunci împăratul, povățuindu-l și convingându-l, l-a botezat în casa lui Eustatie Neapolitanul, care era creștin și îl întâmpinase și el pe împărat»¹⁵.

În ciuda faptului că Teofan Mărturisitorul evidențiază atitudinea împăciuitoare și tolerantă a lui Heraclie față de evreul Beniamin, înclinăm să credem că împăratul l-a forțat pe acesta din urmă să se convertească la creștinism¹⁶. Potrivit lui Eutihie¹⁷, în timp ce încă se afla în Tiberias, Heracliea primit o delegație a evreilor din Galileea care i-a solicitat acordarea amnistiei pentru iudei. Împăratul a emis un document scris care le garanta evreilor protecția¹⁸.

După sărbătorile triumfale celebrate la Ierusalim, care au marcat reinstalarea Sfintei Cruci în „Cetatea Sfântă”, împăratul Heraclie și-a schimbat radical atitudinea față de iudei. El a declanșat represalii împotriva evreilor, drept pedeapsă pentru colaborarea acestora cu perșii cât și pentru implicarea lor în masacrarea creștinilor cu ocazia cuceririi Ierusalimului (614)¹⁹. În ciuda promisiunii făcute reprezentanților iudeilor la Tiberias, împăratul ar fi poruncit să fie masacrați toți iudeii din jurul Ierusalimului și din Galileea. Potrivit lui Eutihie, Heraclie ar fi fost cuprins de remușcări, deoarece își încălcase promisiunea pe care le-o făcuse evreilor la Tiberias; pentru a-și răscumpăra sperjurul, împăratul a instituit o sărbătoare specială însoțită de post și rugăciune, care, potrivit aceluiași Eutihie, era celebrată în Biserica

¹⁵ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, 19.1.20.20.10, 320-321.

¹⁶ Dagron, „Introduction historique”, p. 28; vezi și L. Bréhier, R. Aigrain, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, vol. V: *Grégoire le Grand, les États barbares et la conquête arabe (590-757)*, (Paris: Bloud et Gay, 1938), pp. 108-109, (în continuare citată *Grégoire le Grand*).

¹⁷ Eutihie (877-940) a fost patriarh melkit al Alexandriei (22 ian. 935 - 11 mai 940), vezi Sidney H. Griffith, s.v. „Eutychios of Alexandria”, în *The Oxford Dictionary of Byzantium* vol. 2, ed. Alexander P. Kazhdan, *et al.*, (New York, Oxford: Oxford University Press, 1991), p. 760.

¹⁸ Eutychius, *Annales*, în PG, col. 1089-1090.

¹⁹ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, 5.26.6.6.6., p. 299.

melkită din Egipt, încă din epoca sa²⁰. Teofan Mărturisitorul ne relatează că Heraclie i-a expulzat pe evreii din Ierusalim, interzicându-le să se apropie la mai puțin de trei mii de oraș: „... [împăratul] i-a scos pe evreii din orașul cel sfânt, poruncind ca aceștia să nu aibă dreptul să se apropie la [mai mult de] trei mii de el”²¹.

3. Edictul lui Heraclie de convertire forțată a iudeilor la creștinism

În viziunea lui Heraclie, primejdia pe care o reprezentau evreii pentru Imperiu trebuia să dispară din momentul în care aceștia îmbrățișau creștinismul; doar așa s-ar putea explica decizia împăratului de a decreta botezul forțat al tuturor evreilor din Imperiu, consemnată de către izvoarele literare. Decizia de a-i boteza pe evreii a fost anunțată de către Heraclie, foarte probabil, încă din 630 după reinstalarea Sfintei Cruci în Ierusalim²².

Deși Heraclie a decretat botezul forțat al tuturor evreilor din Imperiu, punerea în aplicare a decretului său nu este atestată decât la Cartagina; aici, potrivit afirmațiilor Sfântului Maxim Mărturisitorul, prefectul Africii, Gheorghe a pus în aplicare decretul imperial; astfel, câteva zeci de mii iudei au fost botezați în ziua Rusaliilor (31 mai 632): „Binecuvântatul rob al lui Dumnezeu și preailustrul prefect [Gheorghe] al celor de aici [Cartagina], revenind din împărăteasa cetăților [Constantinopol], *i-a făcut creștini pe toți iudeii și samarinienii [veniți aici] din toată Africa, autohtoni cât și străini*, la porunca pre-evlavioșilor noștri împărați [Heraclie și fiul său, Heraclie Constantin], *împreună cu femeile, copiii și servitorii lor; ei au fost duși cu forța la preasfântul botez – în total mai multe zeci de mii de suflete – în ziua Sfintei Cincizecimi a anului al cincilea al indicției / indicțiunii de față [632]*. Aud însă că aceasta s-a făcut în tot imperiul romanilor, lucru pentru care am fost cuprins de grozavă spaimă și pentru care tremur”²³.

²⁰ Eutychius, *Annales* în PG, 111, col. 1089-1090; vezi și Bréhier, Aigrain, *Grégoire le Grand*, p. 109.

²¹ Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, 19.1.20.20.10, 321.

²² Dagron, „Introduction historique”, p. 31.

²³ Robert Devreesse, „La fin inédite d’une lettre de saint Maxime: une baptême forcé de Juifs et de Samaritains à Carthage, en 632,” *Revue des Sciences Religieuses*, nr. 17/1, (1937): 34-35: “Ο εὐλογημένος δοῦλος τοῦ Θεοῦ τῶν ἐνταῦθα πανεὐφημος ἑπαρχος, ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, πάντας τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀφρικὴν Ἰουδαίους καὶ Σαμαρείτας αὐτό χθονάς τε καὶ ἐπήλυδας κατὰ κέλευσιν τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν βασιλέων πεποιήκε Χριστιανούς συνγυναξί καὶ τέκνοις καὶ οἰκέταις εἰς πολλὰς ψυχῶν μυριάδας συντεινούσας προσαχθέντας τῷ παναγίῳ βαπτίσματι ἡμέρα τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς τῆς ἐνεστώσης πέμπτης ἐπιμεμήσεως. Ἀκούω δὲ τοῦτο γεγενῆσθαι κατὰ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν”; vezi și, Dagron „Introduction historique”, p. 31.

Decretul îi vizează atât pe evreii și samarinenii autohtoni, cât și pe cei străini, care emigraseră la Cartagina din toată Africa, dar și din Orientul bizantin.

Botezul săvârșit prin constrângere constituie subiectul lucrării *Doctrina Jacobi nuper baptizati (Învățătura lui Iacob noul botezat)*, scrisă în anul 640 de către un creștin anonim din Palestina.²⁴ *Doctrina Jacobi* ne informează că împăratul Heraclie a decretat botezul forțat al tuturor iudeilor din Cartagina, fără nicio excepție. Decretul imperial a fost pus în aplicare cu rigoare de către Gheorghe, prefectul Africii²⁵.

Nu întâmplător, edictul lui Heraclie a fost pus în aplicare la Cartagina. În deceniile trei și patru ale secolului al VII-lea, Cartagina era un oraș prosper din punct de vedere economic. De asemenea, aici exista o puternică comunitate iudaică. Așa se explică faptul că metropola africană devenise un loc de refugiu al evreilor din întregul Orient, care emigraseră aici pentru a scăpa de persecuții²⁶. Or, tocmai Cartagina, este orașul unde decizia de convertire forțată la creștinism – valabilă de altfel pentru întregul Imperiu – a fost pusă în aplicare cu cea mai mare strictețe. Astfel, iudeii au fost prinși aici ca într-o capcană²⁷.

Fără îndoială că decizia lui Heraclie de convertire forțată a iudeilor la creștinism s-a datorat colaboraționismului acestora cu perșii, în perioada ocupației persane a provinciilor răsăritene ale Bizanțului. Botezul săvârșit prin constrângere era o replică dură dată evreilor, ca răspuns la trauma pe care cucerirea Ierusalimului o provocase lumii creștine.

4. Poziția Bisericii față de botezul forțat al iudeilor

Decizia lui Heraclie de a-i converti cu forța pe evrei a întâmpinat o opoziție surdă din partea Bisericii. Izvoarele literare nu înregistrează nici un demers al Bisericii de a pune în aplicare edictul lui Heraclie.

Sfântul Maxim Mărturisitorul este singurul teolog care a avut curajul să condamne această măsură controversată a împăratului. El a fost martorul ocular al politicii antiiudaice promovată de basileul bizantin. În 31 mai 632 – pe când se afla în Cartagina – Sfântul Maxim a asistat la botezul forțat al

²⁴ *Doctrina Jacobi* se încadrează în genul literar al polemicii antiiudaice, care cunoaște o nouă etapă de înflorire în secolele VII-VIII, vezi Gilbert Dagron, „Commentaire. I. Le scénario et se sancrages historiques” în *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ed. Gilbert Dagron, Vincent Déroche, (Paris: Association des amis du Centre d’histoire et civilisation de Byzance, 2010), 230, 247; vezi și Dagron, Riché, Vauchez (coord.), *Évêques, moines et empereurs*, p. 74.

²⁵ *Doctrina Jacobi nuper baptizati*, ed. and trans. V. Déroche, I, 2, pp. 70-71.

²⁶ Din *Doctrina Jacobi* aflăm că evreii care se refugiaseră la Cartagina proveneau din Constantinopol, Ptolemaïs (Acra), Sykamina și Cezareea Palestinei see Dagron, „Commentaire. I.”, p. 245.

²⁷ Dagron, „Introduction historique”, p. 32.

iudeilor decretat de către Heraclie. Într-o scrisoare adresată egumenului Ioan de Cyzic, Maxim ne relatează acest grav eveniment care l-a indignat profund. În opinia lui, convertirea forțată la creștinism a iudeilor are consecințe nefaste atât pentru cei care sunt botezați cât și pentru dreapta credință. Sfântul Maxim consideră că o convertire forțată lezează libertatea persoanei în cauză, în lipsa unei adeziuni voluntare a acesteia la o credință. Pe de o parte, acest tip de convertire ar putea provoca pierderea definitivă a evreilor nesinceri, rămași fideli, pe ascuns, iudaismului sau dispuși să revină la vechea lor religie. Pe de altă parte, ceea ce este mai grav, iudeii constrânși să se boteze nu-și vor manifesta nici cel mai mic respect față de noua religie. Astfel, ei vor putea să profaneze nestingheriți tainele Bisericii și să comită sacrilegii, ceea ce ar fi un exemplu negativ pentru ceilalți credincioși²⁸. Maxim își exprimă dezacordul total față de decizia lui Heraclie de convertire forțată la creștinism a evreilor din Cartagina, care va contribui din interior la subminarea unității religioase a Imperiului. În consecință, Sfântul Maxim consideră botezul forțat al evreilor drept preludiul apostaziei generale și al sfârșitului lumii; el îl plasează într-un scenariu apocaliptic, asimilându-l cu venirea lui Antihrist²⁹; privită din această perspectivă, convertirea evreilor este comparabilă cu invazia persană și mai ales cu expansiunea arabă³⁰.

În opinia lui Maxim, convertirea iudeilor nu reprezintă nimic altceva decât „un amestec” care va păta puritatea drepte credinței. Prin imaginea subiacentă a alterării credinței, rigoarea dogmatică a Sfântului Maxim Mărturisorul capătă, în realitate, o accentuată nuanță de antisemitism. Este semnificativ faptul că, pentru a discredita compromisul pe care puterea imperială l-a făcut cu monofiziții – prin conceperea deliberată a monotelismului – pentru a-i readuce pe aceștia în Biserica imperială, Maxim evocă exemplul iudeilor, împotriva cărora el nu concepe decât o luptă fără milă: „Fiindcă mâine iudeii cei cu nume rău vor zice și ei: « Să facem și noi pace și unire între noi prin ‚economie’, să suprimăm noi circumcizia iar voi Botezul, și nu ne vom mai război unii cu alții!»”³¹. În acest pasaj, Sfântul

²⁸ *Sfântul Maxim Mărturisorul (580-662) și tovarășii săi întru martiriu: papa Martin, Anastasie Monahul, Anastasie Apocrisiarul. „Vieți” - actele procesului - documentele exilului*, traducere și prezentare diac. Ioan I. Ică jr. (Sibiu: Deisis, 2004), pp. 51-52 (în continuare citată *Sfântul Maxim și tovarășii săi*); Devreesse, „La fin inédite”, pp. 34-35.

²⁹ *Sfântul Maxim și tovarășii săi*, p. 53; vezi și, Maxime le Confesseur, *Lettres*, XIV, traduction et notes par Emmanuel Ponsoye, (310), p. 167.

³⁰ Dagron, “Introduction historique”, p. 37, 40.

³¹ *Maximus the Confessor and his Companions. Documents from Exile*, edited and translated by Pauline Allen and Bronwen Neil, Oxford Early Christian Texts (Oxford: Oxford University Press, 2002), cap. 4, p. 57: “Αὐριον γὰρ καὶ οἱ δυσώνμοι Ἰουδαῖοι λέγουσιν· Οἰκονομήσω μὲν τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, καὶ ἐνωθῶμεν, καὶ περιέλωμεν ἡμεῖς μὲν τὴν περιτομήν, καὶ ὑμεῖς τὸ βάπτισμα, καὶ μηκέτι ἀλλήλους πολεμήσωμεν.”

Maxim face o vagă aluzie la politica antisemită a împăratului Heraclie pe care o condamnă în scrisorile sale³².

5. Receptarea politicii antiiudaice a lui Heraclie de către comunitățile iudaice

Botezul forțat al iudeilor decretat de către Heraclie va contribui la sporirea aversiunii și urii acestora față de bizantini. Lucrarea *Doctrina Jacobi super baptizati* ne transmite reacțiile iudeilor față de politica antiiudaică a lui Heraclie. Întreaga comunitate iudaică din Cartagina este cuprinsă de o spaimă teribilă. Iudeii protestează în tăcere; ei se adună pe ascuns în locuri izolate, manifestându-și dezacordul și profunda indignare față de convertirea forțată la creștinism.³³ Iudeii se tem ca nu cumva creștinii să-i denunțe autorităților locale datorită refuzului lor de a se converti la dreapta credință³⁴. Ei suferă o veritabilă criză de identitate; cel puțin asta se înțelege din afirmația lui Iacob, un iudeu proaspăt convertit la dreapta credință: „De când am fost botezat, n-am încetat zi și noapte, [petrecând] în lacrimi, gemete și post, să cercetez *Legea și profeții* în limba greacă, împrumutând *cărți sfinte ale Bisericii* de la prietenii creștini dintr-o mănăstire din Cartagina și căutam să aflu dacă nu cumva eram în rătăcire, odată ce am fost botezat și am devenit creștin”³⁵.

La rândul lor, iudeii din Cezareea Palestinei exaltaseră de bucurie la aflarea veștii înfrângerii suferite de către Sergius, guvernatorul Palestinei și a morții acestuia din urmă în bătălia cu arabii³⁶ care avusese loc în apropierea orașului: „Când [i.e. Sergius] *Kandidatos*³⁷ fu ucis de către sarazini, eu eram în Cezareea ... se spunea: *Kandidatos* [i.e. Sergius] a fost ucis! Iar noi, evreii, eram cuprinși de o mare bucurie. Se spunea că Profetul a apărut, venind cu sarazinii, și că acesta prevestea venirea lui Hristos Unsul care urma să sosească.”³⁸

³² Dagron, “Introduction historique”, p. 38.

³³ *Doctrina Jacobi nuper baptizati*, I, 4, p. 74; III, 2, p. 152.

³⁴ *Ibidem*, I, 43, p. 135; II, 5, p. 145.

³⁵ *Ibidem*, I, 7, 77: „Ἐξ ὅτε δὲ ἐβαπτίσθη νυκτὸς καὶ ἡμέρας μετὰ δακρῶν καὶ κλαυθμοῦ καὶ νηστείας οὐκ ἐπαυσάμην ψηλαφῶν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας τῆ ἑλληνίδι γλώσσει, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας χρώμενος βιβλία διὰ φίλων Χριστιανῶν ἀπὸ ἐνὸς μοναστηρίου ἐν Καρθαγένῃ, ζητῶν μήπως ἐπλανήθην βαπτισθεὶς καὶ γενόμενος χριστιανός”.

³⁶ Această bătălie a avut loc în anul 633 și a facilitat în mod considerabil cucerirea Palestinei de către arabi; în acest sens vezi și Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Anii lumii 6124, p. 327.

³⁷ Cf. gr. *κανδιδάτος* – *an officer*, vezi E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A.D. 1100)*, (Cambridge, Harvard University Press), 1914, p. 626.

³⁸ *Doctrina Jacobi nuper baptizati*, V, 16, p. 209: „Ὅτε γὰρ ἐσφάγη ὁ <Σέργιος> Κανδιδάτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, εἰς Καισάρειαν ἦμην ... καὶ λέγουσιν· Ὁ Κανδιδάτος ἐσφάγη. Καὶ ἔσχαμενοὶ Ἰουδαῖοι χαρὰν μεγάλην. Καὶ λέγουσιν ὅτι ὁ προφήτης ἀνέφανη ἐρχόμενος μετὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ κηρύσσει τὴν ἔλευσιν τοῦ ἐρχομένου Ἑλλημιμένου καὶ Χριστοῦ.”

Fragmentul citat mai sus consemnează apariția unui nou profet printre arabi care nu poate fi decât însuși Mahomed. Iudeii îl percep pe Mahomed ca pe un precursor al lui Mesia care urma să sosească și să-i elibereze pe iudei de sub jugul bizantin³⁹.

6. Consecințele politicii antiiudaice a lui Heraclie

Botezul forțat al iudeilor decretat de către Heraclie a provocat emigrarea acestora. Iudeii au încercat astfel să scape de convertirea forțată și de persecuții. În acest sens, cronicarul Mihail Sirianul relatează că: „În această epocă, împăratul a poruncit ca toți iudeii care se găseau în toate teritoriile romanilor să devină creștini. Din acest motiv, iudeii au fugit din ținuturile romanilor. Ei au venit mai întâi la Edessa; după ce au fost iarăși agresați în acest loc, ei au fugit în Persia. Un mare număr dintre aceștia au primit botezul și au devenit creștini”⁴⁰.

Violențele aplicate iudeilor la Ierusalim și în Palestina încă din 630, la care se adaugă botezul forțat al acestora decretat de către Heraclie au determinat o emigrare masivă a iudeilor la Edessa, în Persia⁴¹, Arabia⁴² sau Egipt⁴³.

Totodată, politica antiiudaică a lui Heraclie i-a determinat pe iudei să faciliteze expansiunea arabă în teritoriile bizantine. Arabii erau percepuți de către iudei drept eliberatorii lor de sub robia bizantinilor. Cel puțin la începutul cuceririi arabe, ne putem gândi la o complicitate și chiar la o alianță reală între iudei și arabi, la care face aluzie Maxim Mărturisitorul. În opinia Sfântului Maxim, arabii sunt principalii aliați ai iudeilor într-un vast plan de subminare a creștinismului⁴⁴. La rândul său, Teofan Mărturisitorul evocă în repetate rânduri complicitatea și colaborarea iudeilor cu cuceritorii arabi în detrimentul creștinilor. Teofan ne relatează că un iudeu a cumpărat

³⁹ V. Déroche, Commentaire II. Les intentions de l'auteur, în *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ed. Gilbert Dagron, Vincent Déroche, (Paris: Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, 2010), pp. 264-265.

⁴⁰ Michel Le Syrien, *Chronique*, vol. II, XI, 4, 414.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Sébéos, *Histoire d'Héraclius*, traduite de l'arménien et annotée par Frédéric Macler, (Paris: Ernest Leroux Éditeur, 1904), XXX, p. 319; vezi și Sfântul Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Anii lumii 6122, pp. 324-325.

⁴³ Eutychius, *Annales*, în PG, 111, col. 1089-1090.

⁴⁴ Maxime le Confesseur, *Lettres*, XIV, introduction par Jean-Claude Larchet, traduction et notes par Emmanuel Ponsoye, coll. Sagesses chrétiennes, (Paris, Les Éditions du Cerf, 1998), (310), p. 167; vezi și G. Dagron, R. Vauchez (coord.), *Évêques, moines et empereurs*, p. 77.

resturile colosului din Rhodos, unul dintre monumentele celebre ale Antichității, după distrugerea lui de către generalul arab Muawiyah⁴⁵.

Concluzii

Pentru a întări unitatea politico-religioasă a Imperiului, Heraclie a elaborat o politică care viza să elimine minoritățile religioase. La fel ca împăratul Iustinian I, Heraclie nu a tolerat pluralismul religios. Pe această direcție s-a situat și politica sa religioasă față de evrei, care venea în completarea politicii de unire religioasă cu nealcedonienii. Pe de o parte, decizia împăratului de convertire forțată la creștinism a iudeilor se întemeia pe dorința sa de a elimina orice dizidență politică a iudeilor și riscul unei eventuale restaurări a „Templului”; ea răspundea mai ales scopului său de a întări coeziunea Imperiului prin unificarea religioasă a supușilor săi. Pe de altă parte, această măsură controversată a lui Heraclie pleca de la ideea că istoria se apropie de sfârșit, iar împăratul creștin avea de jucat un rol important în această ultimă etapă a iconomiei mântuirii.

---

⁴⁵ Sfântul Teofan Mărturisorul, *Cronografia*, 12.8.1.10., p. 335: „În acest an [653/654], Mauias (Muawiyah), cucerind Rhodosul, a doborât colosul din Rhodos după 1360 de ani de la ridicarea sa. L-a cumpărat un iudeu, negustor din Edessa, și a încărcat bronzul acestuia pe 900 de cămile”; în acest sens, vezi și Bréhier, Aigrain, *Grégoire le Grand*, p. 111 și nota 4.